

Tarix necə yazılır (pozulur?!)

və ya bir sərnişin tarixi

İsaxan İsaxanlı

Pedaqoji elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

Xəzər universiteti

“Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi – Serqey Yesenin” adlı kitabım (1) üzərində işlədiyim dövrdə bu məsələ ətrafında çöxsaylı insanlarla – şairlərlə, tərcüməçilərlə, tədqiqatçılarla, kitabxana işçiləri ilə, muzey əməkdaşları ilə və bir sıra digər, sadəcə, Yesenin Bakı həyatına aidiyyəti ola biləcək insanlarla görüşüb söhbət edirdim. Onlardan bəziləri ilə əyani şəkildə görüşür, məni maraqlandıran məsələlər haqqında fikir mübadiləsi edir, bəziləri ilə telefon vasitəsilə ünsiyyətdə olurduq. Görüşdüyüm insanlarla söhbətlərimizin nəticələrinin bu və ya digər formada həmin kitabda verməyə çalışmışam. Amma bir məsələdən başqa. Kitab işıq üzü gördü, amma bu məsələ hələ də mənə dinclik vermir ki, vermir. Nəhayət, əlimə qələm alıb həmin məsələni yazmağa qərar verdim.

2010-cu il iyun ayının 14-də növbəti dəfə Yesenin Mədəkanda xatirə muzeyinə getmişdim. Muzeyin əməkdaşı Nəzakət İbadova ilə söhbətimiz zamanı diqqətim muzeydə olan eksponatlardan biri üzərində – ilk baxışda çox qədimi görünən “tarixin yadigarı bir sərnic” üzərində cəmləşdi. Sərnicin diqqətimi çəkdiyini görən Nəzakət xanım söhbətə başladı: “Bu sərnicdə Şağan kəndindən olan çadralı bir qız hər səhər Yeseninə süd gətirərmiş. Şairin “Persidskie motivi” silsiləsində vəsf etdiyi məşhur Şahanə həmin o qızıdır”. Əlbəttə bu məsələ ilə bağlı, həmin dövrdə artıq mənin öz fikrim formalaşmışdı. Buna baxmayaraq gözümün önündə duran sərnic fikirlərimi tamamilə dolaşdırır, “səyyar xəyal məni öz dünyamdan qoparırdı” (*Səməd Vurğunun “Unudulmaz tək məzar” şeirindən*). Hətta kitabımda vermək üçün (təbii ki, öz tədqiqatçı süzgəcimdən keçirdikdən sonra) sərnicin bir şəklini də çəkdim. Nəzakət xanımdan “bu mövzuda daha kimlərlə söhbət etmək olar” – deyə sorduğumda, o, “Kəmalə xanımla görüşün, o, Sizə daha maraqlı məlumatlar

verə bilər, əvvəllər burada işləyib, bu məsələlərlə bağlı çox məlumatlıdır” – deyərək, sözlü adama oxşayırmış kimi, Kəmalə xanımın (*Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru. Hazırda Nizami adına Milli ədəbiyyat Muzeyində işləyir*) telefon nömrəsinin mənə uzatdı.

Artıq axşama doğru idi və muzey bağlanmaq üzrə idi. “Evə gəldim, can pərişan” (*Səməd Vurğunun “Unudulmaz tək məzar” şeirindən*). İçimdə nə isə bir narahatlıq hiss edirdim. Təxminən saat 8-9 radələrində Kəmalə xanıma telefon etdim. Məni çox mehriban qarşıladı, işimdə mənə uğurlar diləyərək muzeyin fəaliyyəti ilə bağlı xeyli maraqlı məlumatlar verdi. Söhbətimiz çox səmimi alınırdı və mənim “Kəmalə xanım, muzeydəki sərnici nə vaxt tapılıb və ümumiyyətlə onunla bağlı nə deyə bilərsiniz?” sualımı gözləyirmiş kimi, Kəmalə xanım ürəyini boşaltmağa başladı: “Doxsanıncı illərin ortaları idi. Bir dəfə muzeyin direktoru Arif Hacıyev bizi – muzeyin əməkdaşlarını yanına çağıraraq bir toplantı keçirdi: “Ermənilər bizim torpaqlarımıza, əsərlərimizə, musiqimizə, ümumilikdə mədəniyyətimizə şər ataraq sahib çıxırlar və bunun qarşısını almaq mümkün olmur. Bəs biz niyə sakit oturmuşuq? Bilirsiniz ki, Yesenin “Persidskie motivi” silsiləsinin qəhrəmanı Şahanə adlı bir qızıdır. Ermənilər onu da erməniləşdirib Şaqane ediblər. Biz də sakitcə durub baxırıq. Mənim bir təklifim var. Bu gündən etibarən muzeyimizə gələn bütün insanlara Şahanənin Şağan kəndindən olan bir azərbaycanlı qız olduğunu deməliyik və bununla bağlı ortalığa “əsaslı” bir dəlil də qoymalıyıq. Bir qədimi sərnici tapıb muzeyə qoyaq və “Şahanənin hər səhər Yeseninə sud gətirdiyi bu sərnici” hər kəs gəlib gözləri ilə görsün və bilsinlər ki, Yesenin vəsf etdiyi o qız erməni yox, azərbaycanlıdır”.

Bundan sonra Arif müəllim mərkəzi qəzetlərdən birində, səhv etmərsə, “Zerkalo” qəzetində bu məsələ ilə bağlı məlumat xarakterli kiçik bir yazı da dərc etdirdi (bu yazı 1999-cu ildə “Zerkalo” qəzetinin 7 avqust tarixli 70-ci nömrəsində dərc olunmuşdu – İ.İsaxanlı) (2) və beləcə, Siz soruşduğunuz o sərnici tarixə düşdü. Amma, əslində, o sərnicin Yeseninlə heç bir əlaqəsi yoxdur”.

Kəmalə xanım bir az nəfəsini dərib davam etdi: “Əlbəttə, bütün bu məsələlərə görə bir tədqiqatçı kimi sizin bizi tənqid etmək haqqınız da var. Amma bircə onu deyim ki, Arif

müəllim bütün bunların hamısını ermənilərin alçaqlıqlarına dözə bilmədiyini üçün və öz vətənini, öz xalqını, öz millətini hədsiz sevdiyini üçün etmişdi”.

Kəmalə xanımla söhbətimiz başa çatdı. Amma fikir məni götürmüşdü. Onsuz da o sərniciyə bağlı içimdə müəyyən ciddi şübhələrim var idi. Mən tələbətlik illərimdə (1979-1984) adı çəkilən muzeydə olmuşdum və o zaman orada heç bir sərnici yox idi və belə bir versiya da mövcud deyildi. Əlbətdə, nəzəri olaraq bu mümkündür – sərnici sonralar da tapıla bilərdi. Amma istənilən halda içim rahat deyildi. Əvvəlcə bu məsələni “Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi – Serqey Yesenin” adlı kitabımda yazmaq istədim, amma son anda qərarımı dəyişdim. Görünür, ya cürətim çatmadı, ya da bu hekayəti qəlbimdə gizləyə biləcəyimi düşündüm. Mümkün olmadı. Bəlkə də bu yazıya görə məni qınayanlar da olacaq (mütləq olacaq!), amma istənilən halda, tarixin bilə-bilə, gözlərim önündə saxtalaşdırıldığını görə-görə, “bu dərdi sinəmdə qala, qoymaram!” (“*Koroğlu*” *dastanından*). Çox düşündüm, “Ermənilər bizim torpaqlarımıza, əsərlərimizə, musiqimizə, ümumilikdə mədəniyyətimizə şər ataraq sahib çıxmaq istəyirlər və bunun qarşısını almaq mümkün olmur” – deyə, bizim də nəyisə saxtalaşdırmağa ehtiyacımız varmı? Saxta iddiaların qarşısını almaq üçün saxtılıqı etmək lazımdır? Özü də ilk baxışdan vacib görünən, əslində isə dərin bir mənası olmayan məsələ ilə bağlı! Yesenin nəzərdə tutulan şeirlərinin ünvanının kimliyi məlum olduğu halda (3,səh.26-45), heç nəyə əsaslanmayan, sensasiya xarakterli belə versiyaları ortaya atmağa, reallığı və həqiqəti “zorlamağa” nə ehtiyac var?!

Bu yazını dərc etdirmək qərarımı kəsinləşdirdikdən sonra Kəmalə xanımla bir neçə dəfə yenidən telefon danışığımız oldu. Son danışığımız 2011-ci il noyabr ayının 17-də oldu: “Kəmalə xanım, mən bu məsələni yazmaq qərarına gəlmişəm. Amma, yuxarıda dediyim kimi, mümkündür ki, bu məsələ ilə bağlı məni qınayanlar da olacaq. Mən buna hazırım. Lakin burada Sizin də adınız çəkilir. Əgər adınızın olduğu kimi çəkilməsini istəmirsinizsə, mən şərti bir ad göstərə bilərəm. Xahiş edirəm fikrinizi bildirəsiniz” – deyə ona müraciət etdim. Kəmalə xanım telefonda bir qədər düşündükdən sonra: “Yaxşı, əgər sizi qınayanlar olacaqsa, qoy ikimizi də birlikdə qınasınlar. Mən də buna hazırım” – deyə gülümsəyərək, eyni zamanda inamlı səsle cavab verdi.

Artıq hər şeyi olduğu kimi yaza bilərdim və yazdım.

Qeyd edim ki, bu məsələ ilə bağlı Arif müəllimi və “onun komandasını” ittiham etmək fikrindən tam uzağam. Şübhəm yoxdur ki, bu məsələdə Arif müəllimin vətən eşqi, millət sevgisi, xalq məhəbbəti həqiqətə üstün gəlmişdir. Amma heç narahat olmağa dəyməz. Yesenin bircə “Əlvida, Bakı!”-sı nəyə dəyər! “Persidskie motivi” silsiləsindən məlum şeirləri isə, kimə həsr edilməsindən asılı olmayaraq, sadəcə, gözəl, lirik sevgi nəğmələri kimi qəbul etmək lazımdır.

Amma bununla belə, əks fikirdə olmaq istəyənlərə kömək məqsədi ilə bir fakt demək istəyirəm.

V.İ. Kaçalovun 1927-ci ildə - Yesenin ölümündən dərhal sonra qələmə aldığı “Vstreçi s Yeseninim” adlı xatirələrində belə bir məqam var: “Həmin ilin iyun ayında bizim teatr Bakıya qastrola gəldi (*Bədii teatr Bakıda qastrolda iyun ayında deyil, 1925-ci il 15-20 may aralığında olmuşdur – İ.İsaxanlı*). Bizi bu şəhərlə yaman qorxutmuşdular: toz-torpağı, isti Bakı küləyi, neft iyi, bürkü və s. Gözəl Tiflisdən ayrılmaq istəmirdik. Amma indi budur, Bakıda “Yeni Avropa” otelinin restoranının qülləsində oturmuşam. Əntiqədir. Toz elə tozdur, külək elə küləkdir, dəniz də elə dənizdir, duzlu suyun iyisi altıncı, yeddinci mərtəbəyə qalxır. Gənc, mehriban görkəmli, qarayanız bir qız içəri girir və soruşur.

- Siz Kaçalovsunuz?
- Kaçalovam, - deyirəm.
- Tək gəlmisiniz?
- Yox, teatrda bir yerdə.
- Özgə heç kəsi gətirməmişiniz?

Çaşıb qalırım:

- Arvadım, yoldaşlarım mənimlədir, deyirəm.
- Bəs Cim sizinlə deyil? – o, az qala qışqırdı.
- Yox- deyirəm, Cim Moskvada qaldı.
- Ay-ay, Yesenin qəmdən öləcək, artıq iki həftədir burda, xəstəxanadadır, elə hey sayıqlayır, Cim deyib, Cim eşidir, həkimlərə deyir: “Heç bilirsiniz, o necə itdir! Əgər

Каçалов Cими бунa гәтирсә, о дәқиқә сағалacam. Онун пәncәсини әлимә алacam вә сапсағлам оlacam, онунла дәниздә çимәcәм”. Qız qәмli-qәмli мәндән араландı. “Nә еtmәк олар, гәрәк Yeseninи бир тәһәр hazırlayam ki, Cimdән әlinи üzsün”.

Sonradan aydın oldu ki, о, һәмин Şahanә imиş, fars qızı” (4, sәh.254-255;5).

Düşünürәм ki, “sәrnic icad еtmәк” әvәzinә yazılı мәнбәләрә istinad еdәрәк reallıq kimi görmәk istәdiyin fikri әlavә faktlarla, faktlar olmasa, әlavә mülahizәләrlә güclәndirmәyә çalışmaq daha doғru olardı.

Әdәbiyyat

1. *İsaxan İsaxanlı*. Şeir gülüstanının tәkrarolunmaz çičәyi – Serqey Yesenin. Bakı, “Xәzәр universiteti” nәşriyyatı, sentyabr, 2010.
2. *Şaganә, ты моя, Şaganә!*. «Зеркало» qәzeti, 1999, 7 avqust.
3. *Белусов В.Г.* Персидские мотивы. Москва, «Знание», 1968.
4. *Качалов В.И.* Встречи с Есениным. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986
5. *Şahanә* (RSFSR xalq artisti V.İ.Каçаловun xatirәlərindән). “Әdәbiyyat вә incәsәnәt” qәzeti, 11 oktyabr, 1985.

Мәнбә:

Хязяр-Хябяр (журнал), № 302, sәh.30-32, dekabr, 2011, Xәzәр universitәsi